

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra práva

Teze diplomové práce

Nelegální zaměstnávání v regionu Hradec Králové

Olga Klabanová

Vedoucí diplomové práce: Ing. JUDr. Eva Daniela Cvik

© 2015 ČZU v Praze

Úvod, cíle práce a metodika

Zhruba před sedmi lety se světová ekonomika vlivem špatné finanční politiky propadla do recese a tento vývoj měl samozřejmě vliv i na ekonomiku českou. Finanční sektor v České republice nebyl díky své částečné izolovanosti v podobě vlastní měny a tradičním zajištěním a opatrným způsobům půjčování peněz zasažen přímo, ale celková hospodářská krize měla i tak dopad na vývoj v české ekonomice. Došlo k poklesu investic, v důsledku snižování poptávky se omezovala výroba, a to především v automobilovém průmyslu, stavebnictví a dopad se následně projevil i ve sféře pohostinství a služeb.

Od roku 2008 stoupla obecná míra nezaměstnanosti ze 4,4 % na 7,0 % v roce 2012. V tomto roce se počet nezaměstnaných dostal na rekordní úroveň téměř 586 tisíc lidí. V letošním roce k srpnu již klesla obecná míra nezaměstnanosti na 6,3 %.

V letech následujících po objevení krize se všichni – firmy i obyčejní lidé ještě více snažili snížit své náklady, aby tak zlepšili svoji ekonomickou situaci. A ještě častěji než obvykle se začal projevovat problém s nelegálním způsobem zaměstnávání lidí.

Nutno však podotknout, že nelegální práce ve všech svých podobách není výdobytkem posledních sedmi let. Nelegální zaměstnávání, tedy tzv. práce na černo je fenoménem, který poškozuje ekonomiku nejen u nás, v České republice, ale i v ostatních zemích Evropské unie a v podstatě v celosvětovém měřítku.

Nejčastěji jsou nelegálně zaměstnávání cizinci. Nelegální migrace a ekonomické aktivity migrantů, které nejsou v souladu se zákonem, jsou obecně nebezpečným fenoménem. Tím, že se pohybují mimo právo a zákon, podkopávají samu podstatu demokratického systému, který je na dodržování principů práva založen. Stejně tak jsou ve své podstatě nespravedlivé vůči zaměstnavatelům, domácím i zahraničním legálním pracovníkům, protože ti se chovají podle zákona, kdy platí příslušné daně i pojištění a dodržují předpisy. Naproti tomu zaměstnavatelé, zprostředkovatelé práce a někdy i samotní migranti, kteří se podílejí na nelegální práci, se podle zákona nechovají a jsou tudíž zvýhodněni.

Nelegální způsob zaměstnávání lidí, ovšem zúžený na region Hradec Králové, je tématem mé diplomové práce. Cílem této práce je zjistit, jaké je povědomí široké veřejnosti o nelegálním zaměstnávání a sankcích, které jsou za zjištěná porušení udělována. Výsledkem práce bude zhodnocené výsledky metodicky utřídit a navrhnout možnosti řešení.

Tato diplomová práce si klade za cíl zjistit, jaké je povědomí široké veřejnosti o nelegálním zaměstnávání a sankcích, které jsou za zjištěná porušení udělována. Práce bude pracovat s hypotézou, že všeobecné povědomí o nelegálním zaměstnávání je u občanů Královéhradeckého kraje pouze povrchní a kusé.

Druhá kapitola popisuje cíle, kterých chce práce dosáhnout a metody, jimiž chce těchto cílů dosáhnout. Teoretická část práce si klade za cíl charakterizovat pomocí obsahové analýzy pojmy zaměstnanec, zaměstnavatel, závislá práce, pracovní poměr, pracovní smlouva a její náležitosti a OSVČ. V další podkapitole teoretické části vymezuje práce právní a legislativní rámec zkoumané problematiky. Poslední díl teoretické části je

věnován významným judikátům z oblasti nelegálního zaměstnávání. Výzkum praktické části diplomové práce bude realizován v podobě dotazníkového šetření mezi širokou veřejností Královéhradeckého kraje na straně jedné a řízeném strukturovaném rozhovoru s odborníky na nelegální práci na straně druhé. Dílčím cílem práce bude získané údaje vyhodnotit a výsledky metodicky utřídit. Na závěr budou navržena případná řešení, jak zvýšit informovanost široké veřejnosti a především cizinců o úskalích nelegální práce.

Ke zpracování teoretické části diplomové práce bude použita obsahová analýza právních předpisů a judikátů, obsahová analýza odborné literatury a metodických příruček, včetně analýzy internetových zdrojů. Na základě těchto analýz bude provedena komparace zjištěných skutečností.

Pro teoretickou část práce byla provedena obsahová analýza odborné literatury a dokumentů týkajících se nelegálního zaměstnávání, švarcsystému a stínové ekonomiky. Obsahová analýza je kvantitativním typem analýzy dat, která se používá pro analýzu textu, včetně přepisů rozhovorů, novin, knih, rukopisů a webových stránek určení frekvence konkrétních slov nebo myšlenek. Výsledky obsahové analýzy dokumentů umožňují identifikovat, stejně jako kvantifikovat, konkrétní nápady, koncepty a jejich přidružené vzory a trendy nápadů, které se vyskytují v rámci určité skupiny nebo v průběhu času. Při obsahové analýze se posuzují artefakty předchozí činnosti. Analýza obsahu představuje metody a pravidla pro stanovení tematiky práce či projektu, zahrnuje slovní rozbor obsahu a rozbor a komparaci získaných informací.

V empirické části diplomové práce bude nejprve použita kvalitativní metoda sběru dat, a to v podobě strukturovaných rozhovorů s inspektorem oblastního inspektorátu práce, s vedoucím odboru nelegálního zaměstnávání a také s právníkem odboru nelegálního zaměstnávání. Následně bude provedena kvantitativní výzkumná metoda ve formě dotazníku mezi respondenty z řad široké veřejnosti. Dotazníkové šetření bude poté statisticky zpracováno. Na závěr bude na základě analýzy zjištěných dat provedena syntéza a budou vypracovány návrhy, jak zvýšit informovanost a povědomí široké veřejnosti o problematice nelegálního zaměstnávání.

Teoretická část

V úvodu teoretické části práce jsou v kapitole Metodika popsány a vysvětleny všechny metody použité k vypracování diplomové práce. Pro teoretickou část jde především o způsob sběru a obsahovou analýzu dat. Pro praktickou část jsou popsány kvalitativní metody sběru dat, tj. strukturované rozhovory a dotazníkové šetření včetně statistického zpracování.

Teoretická východiska nejprve vyjmenovávají a definují základní pojmy týkající se zkoumané problematiky nelegálního zaměstnávání, jako jsou zaměstnanec, zaměstnavatel, závislá práce, pracovní poměr, pracovní smlouva a osoba samostatně výdělečně činná.

Zaměstnancem je fyzická osoba, která se zavázala k výkonu závislé práce v základním pracovněprávním vztahu.¹

Zaměstnavatelem je osoba, pro kterou se fyzická osoba zavázala k výkonu závislé práce v základním pracovněprávním vztahu.²

Závislou prací je práce, která je vykonávána ve vztahu nadřízenosti zaměstnavatele a podřízenosti zaměstnance, jménem zaměstnavatele, podle pokynů zaměstnavatele a zaměstnanec ji pro zaměstnavatele vykonává osobně. Závislá práce musí být vykonávána za mzdu, plat nebo odměnu za práci, na náklady a odpovědnost zaměstnavatele, v pracovní době na pracovišti zaměstnavatele, popřípadě na jiném dohodnutém místě.

Závislá práce může být vykonávána výlučně v základním pracovněprávním vztahu, pokud není upravena zvláštními právními předpisy jinak. Základními pracovněprávními vztahy jsou pracovní poměr a právní vztahy založené dohodami o pracích konaných mimo pracovní poměr. Pracovní poměr se zakládá pracovní smlouvou mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem, není-li v zákoníku práce stanoveno jinak.

OSVČ neboli osoba samostatně výdělečně činná je pro úřady, zdravotní pojišťovnu a správu sociálního zabezpečení osoba, která má příjem z podnikání anebo jiné samostatně výdělečné činnosti. Je to činnost, kterou vykonává občan starší 18 let za účelem samostatného a nezávislého výděleku na své jméno a svůj účet.

Dále teoretická část práce vymezuje legislativní rámec problematiky nelegálního zaměstnávání. Antidiskriminační zákon je jednou z výchozích norem upravujících rovné příležitosti, rovné zacházení, problematiku diskriminace a právní prostředky ochrany před diskriminací. Mezi další právní normy české legislativy, které problematiku diskriminace a související upravují, je řazen zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Základním pojmem v problematice zákona o zaměstnanosti je státní politika zaměstnanosti. Státní politika zaměstnanosti vychází z cílů Strategie Evropa 2020. Dále je vysvětlen pojem stínové ekonomiky a nelegálního zaměstnávání. Evropská komise definuje práci na černo „jako všechny aktivity, které by mohly být započítány do hrubého domácího produktu a nejsou nelegální svou vlastní podstatou.“³

Podrobněji rozebírá diplomová práce pojem „švarcsystém“, který definuje jako nahrazení klasického pracovněprávního vztahu ve firmě vztahem smluvním o dílo mezi dvěma podnikateli. A v návaznosti na problematiku švarcsystému je popsána možnost

¹ **Zákoník práce – č. 262/2006 Sb.** [online]. Ze dne: 21. 04. 2006. Citováno: 10. 01. 2015. Dostupné z: <http://zakony.centrum.cz/zakonik-prace>. § 6.

² **Zákoník práce – č. 262/2006 Sb.** [online]. Ze dne: 21. 04. 2006. Citováno: 10. 01. 2015. Dostupné z: <http://zakony.centrum.cz/zakonik-prace>. § 7.

³ FASSMANN, Martin. Stínová ekonomika III – Práce na černo a boj proti stínové ekonomice. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 5/2006. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2006. 151 stran. Str. 6.

zaměstnávání tzv. agenturních zaměstnanců. Z hlediska kontroly je popsán zákon o inspekci práce. Zákon č. 251/2005 Sb., o inspekci práce, ve znění pozdějších novel, upravuje zřízení a postavení orgánů inspekce práce jako kontrolních orgánů na úseku ochrany pracovních vztahů, pracovních podmínek a služby péče o dítě v dětské skupině, působnost a příslušnost orgánů inspekce práce, práva a povinnosti při kontrole a sankce za porušení stanovených povinností. V závěru teoretické části práce jsou rozebrány některé zlomové judikáty týkající se problematiky nelegálního zaměstnávání.

Empirická část

V úvodu empirické části diplomové práce je stručně charakterizován Královéhradecký kraj z hlediska vývoje nezaměstnanosti a souvisejících údajů. Hlavní pozornost praktické části je věnována zpracování strukturovaných rozhovorů s odborníky na nelegální zaměstnávání z řad pracovníků Oblastního inspektorátu práce v Hradci Králové. Cílem těchto rozhovorů bylo získat konkrétní informace o současné situaci v oblasti nelegální práce v Královéhradeckém kraji z pohledu osob pracujících v kontrolním orgánu. Všem třem účastníkům strukturovaného rozhovoru bylo položeno 5 shodných otázek. Jejich odpovědi pak byly vzájemně porovnány a vyhodnoceny. Výsledky jsou uvedeny ve shrnutí šetření a závěru.

Druhou částí bylo dotazníkové šetření provedené mezi širokou veřejností Královéhradeckého kraje. Pro podchycení co největšího věkového rozmezí respondentů, byli osloveni i žáci osmých a devátých tříd jedné základní školy. Důvodem pro toto rozhodnutí bylo získat přehled o znalostech problematiky nelegálního zaměstnávání i mezi žáky základních škol. Dále byly respondenti rozděleni do dalších tří věkových kategorií, a to 15-25 let, 26-64 let a 65 let a starší. V závěru praktické části byla sestavena kontingenční tabulka závislosti znalosti pojmu nelegálního zaměstnávání v závislosti na výši dosaženého vzdělání. Výsledky vyplývající z dotazníkového šetření a kontingenční tabulky jsou popsány ve shrnutí šetření a závěru.

Shrnutí šetření a závěr

Dotazníkové šetření pracovalo s hypotézou, že všeobecné povědomí o nelegálním zaměstnání je u občanů Královéhradeckého kraje pouze povrchní a kusé.

Jak ale ukázalo vlastní vyhodnocení dotazníkového šetření, mají lidé v jistém procentu případů poměrně hluboké znalosti o pojmu nelegální práce a pojem „švarcsystém“ je mezi lidmi ještě známější. Na druhou stranu lidé téměř neznají sankce udělované za nelegální práci. Jisté rozdíly ve znalostech problematiky, a to směrem k horšímu, vykazují především osoby s nižším vzděláním.

Alespoň základní povědomí o nelegální práci mají téměř $\frac{3}{4}$ dotázaných. O švarcsystému má podrobné znalosti více jak 61 % dotazovaných osob. Avšak ukazuje se, že skoro sedmina dotázaných si podstatu švarcsystému vysvětluje špatně.

Nedostatečná nebo žádná obeznamenost se všemi formami nelegální práce může vést k porušování zákonů, byť nevědomému. Neznalost zákona však neomlouvá! Znalosti základních pojmů a vztahů z oblasti pracovního práva a tedy také z oblasti nelegálního

zaměstnávání by měly patřit k všeobecnému vzdělání celé populace bez ohledu na výši dosaženého vzdělání. Základy pracovního práva by se měly stát součástí výuky v rámci některého sociálně-ekonomického předmětu již na základních školách a následně i na středních školách a v odborných učilištích. Hlavním důvodem pro toto doporučení je fakt, že každý potřebuje pracovat a tak se ho předmětná problematika bude zcela jistě přímo dotýkat.

Další ohroženou skupinou obyvatelstva jsou cizinci. Jejich znalosti problematiky nelegálního zaměstnávání by byly předmětem dalšího podrobnějšího zkoumání, přesto by se dala vyslovit doporučení pro zajištění alespoň základních znalostí. Při udělování trvalého pobytu nebo pracovního povolení by součástí schvalovacího procesu měl být i krátký test znalostí problematiky nelegálního zaměstnávání a udělovaných sankcí za porušení zákona v této oblasti.

Přestože je kontrola a postihování nelegální práce dlouhodobou prioritou Ministerstva práce a sociálních věcí i orgánů inspekce práce, nedaří se ji z českého trhu práce vymýtit. Napomoci by mohla právní úprava v podobě povinnosti nahlásit i zaměstnance pracující na DPP a evidence jejich pracovních směn. Další možnou pákou na odstranění nelegální práce by se mohlo stát vyrovnaní daňového zatížení podnikatelů z řad fyzických osob a legálních zaměstnanců.

Nelegální práce má mnoho různých podob a především příčin. Nejčastěji jsou nelegálně zaměstnávání cizinci nebo i čeští občané, kteří z různých důvodů nevykonávají závislou práci. Z pohledu oboru prací se nejčastěji nelegálně zaměstnává u nekvalifikovaných a sezónních prací, hlavně ve stavebnictví, pohostinství a v zemědělství.

Nelegální práce ve všech svých podobách není výdobytkem posledních let, ale je fenoménem, který dlouhodobě poškozuje ekonomiku jak v České republice, tak i v ostatních zemích Evropské unie a v podstatě v celosvětovém měřítku.

Nelegální migrace a ekonomické aktivity migrantů a českých pracovníků, které nejsou v souladu se zákonem, jsou ve své podstatě nespravedlivé vůči zaměstnavatelům, domácím i zahraničním legálním pracovníkům, protože ti se chovají podle zákona, kdy platí příslušné daně i pojištění a dodržují předpisy. Zaměstnavatelé, zprostředkovatelé práce a někdy i samotní migranti a další fyzické osoby, kteří se podílejí na nelegální práci, se podle zákona nechovají a jsou tak značně zvýhodněni.

Tato diplomová práce si kladla za cíl zjistit, jaké je povědomí široké veřejnosti v region Hradec Králové o nelegálním zaměstnávání a sankcích, které jsou za zjištěná porušení udělována. Byla též stanovena hypotéza, že všeobecné povědomí o nelegálním zaměstnávání je u občanů Královéhradeckého kraje pouze povrchní a kusé. Pracovní hypotéza nemohla být ani zcela přijata, ale ani úplně odmítnuta, neboť respondenti prokázali v určitých oblastech poměrně hluboké znalosti, zatímco v jiných byly jejich vědomosti opravdu pouze povrchní a kusé.

Teoretická část za pomoci obsahové analýzy odborné literatury a některých významných judikátů z oblasti nelegálního zaměstnávání vysvětlila nejdůležitější základní pojmy ze zkoumané problematiky. Dále vymezila teoretická část práce právní a legislativní rámec nelegálního zaměstnávání.

Můžeme tedy konstatovat, že cíl práce byl splněn. Z dotazníkového šetření vyplynulo, že určitá část obyvatelstva má jistou úroveň povědomí o nelegální práci, hlavně o její konkrétní podobě švarcsystému. Značné vědomostní nedostatky vykazuje obyvatelstvo v oblasti postihů a sankcí za nelegálně vykonávanou práci. Zjištěné poznatky jistě nutí k zamyšlení, zda by nebylo vhodné vyučovat alespoň základní informace celé problematiky nelegálního zaměstnávání již na základní škole, protože mnozí ukončují své vzdělávání již po absolvování povinné desetileté docházky. Dalším důvodem pro hlubší znalosti v této oblasti je postupující globalizace Evropy a celého světa, především v rozsáhlé migraci obyvatelstva.

Rozhovory s odborníky z útvaru kontroly nelegálního zaměstnávání pro Královéhradecký kraj pak poskytly ucelený pohled na současnou situaci v kontrole a postizích v dané oblasti a také názory na možná komplexní řešení této problematiky v oblasti kontroly a postihů.

Použitá literatura

DRBOHLAV, Dušan (editor). *Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu)*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2008. 311 stran. ISBN 978-80-246-1552-3.

FASSMANN, Martin. *Stínová ekonomika III – Práce na černo a boj proti stínové ekonomice*. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 5/2006. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2006. 151 stran.

KAPOUN, Radek. *Aktuální průvodce problematikou nelegálního zaměstnávání pro podnikatele 2012*. 1. vydání. Olomouc: Anag spol. s r.o., 2012. 104 stran. ISBN 978-80-7263-755-3.

NEŠČÁKOVÁ, Libuše. *Pracovní právo pro neprávnický – rozbor vybraných ustanovení, praktická aplikace, vzory a příklady*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2012. 272 stran. ISBN 978-80-247-4091-1.

NEŠČÁKOVÁ, Libuše. *Zákoník práce 2014 v praxi – komplexní průvodce*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2014. 296 stran. ISBN 978-80-247-5124-5.

NEŠČÁKOVÁ, Libuše; MARELOVÁ, Lucie. *Vnitřní závazné předpisy zaměstnavatele a jiné pracovněprávní úkony – krok za krokem*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2013. 256 stran. ISBN 978-80-247-4622-7.

PICHRT, Jan a kolektiv. *Agenturní zaměstnávání v komplexních souvislostech*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013. 375 stran. ISBN 978-80-7400-481-0.

ŠTEFKO, Martin. *Vymezení závislé a nelegální práce*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2013. 280 stran. ISBN 978-80-87146-72-9.

TOŠOVSKÝ, Adam. *Agenturní zaměstnávání v praxi*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. 160 stran. ISBN 978-80-7357-652-3.

ČSSZ. *Přehled povinností zaměstnavatele*. 12/2013. [on-line]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/nemocenske-pojisteni/novy-zakon-o-nemocenskem-pojisteni/prehled-povinnosti-zamestnavatele.htm>

ČSÚ. *Charakteristika kraje*. 04. 02. 2015. [on-line]. 20. 02. 2015. Dostupné z: http://www.czso.cz/xh/redakce.nsf/i/strucna_charakteristika_kraje

HAŠKOVÁ, Tereza. *Švarcsystém v roce 2012*. 05. 03. 2012. [on-line]. Dostupné z: <http://ohrozeni.podnikatel.cz/clanky/svarcsystem-v-roce-2012-ctete-detailni-pohled-pravnicky/>

HRUBÁ, Kateřina. *Mýty opředené agenturní zaměstnávání*. 05. 06. 2013. [on-line]. Dostupné z: http://www.bozpinfo.cz/win/knihovna-bozp/citarna/tema-bozpinfo/agenturni_zam130604.html

MPSV. *Národní politika zaměstnanosti - Národní program reforem České republiky 2012*. [on-line]. Duben 2012. 96 stran. Dostupné z: http://portal.mpsv.cz/sz/politikazamest/narodni_akcni_plan

PŘÍKRYL, Jan. *Výhody a problémy agenturního zaměstnávání*. 29. 12. 2011. [on-line]. Dostupné z: <http://kariera.ihned.cz/c1-54251340-vyhody-a-problemy-agenturniho-zamestnavani>

ŠUBRT, Bořivoj. *Právní analýza institut agenturního zaměstnávání v ČR*. 12/2008. [on-line]. Dostupné z: http://portal.mpsv.cz/sz/zamest/zpr_prace/pravni_analyza_ap_v_cr.doc

Zákon o zaměstnanosti – č.435/2004 Sb. [on-line]. Ze dne: 13. 05. 2004. Dostupné z: <http://zakony.centrum.cz/zakon-o-zamestnanosti>

Zákoník práce – č.262/2006 Sb. [on-line]. Ze dne: 21. 04. 2006. Dostupné z: <http://zakony.centrum.cz/zakonik-prace>